

riječ i kakva joj značenja pripisuje. A to je upravo put za razvijanje individualnog stilskog izraza. Učenik je doživio strepnju u pjesmi Desanke Maksimović kao poetsko objavljeno, a poslije toga pokušat će samostalno konkretizirati svoju vlastitu strepnju, sreću, strah, čekanje, slutnju, divljenje...

Atributiranje pojmova prisiljava učenika da izražava svoj misaono-emocionalni odnos prema pojavama o kojima govori. Poslije analize Jakšićeve pjesme »Veče« slijedi pitanje: »Uz koje biste imenice u neprenesenom smislu upotrebljavali atribute: tužan, težak, hladan, jadan, skrhan?« Učenici će ove atribute pripisivati konkretnim pojavama: tužan čovjek, težak teret, hladan dan, jadan dječak, skrhan cvijet. Vezivanje tih atributa uz nove imenice odvodi nas u područje metaforičnog izražavanja. Iste atribute pridodat ćemo ovim imenicama: trenutak, iskušenje, raspoloženje, život, iluzija. Učenik dovodi novosugerirane imenice u adekvatan odnos s atributima: tužan trenutak, teško iskušenje, hladno raspoloženje, jadan život, skrhana iluzija.

Zadaci ove vrste razvijaju kod učenika smisao za precizno, originalno i slikovito izražavanje. Učenik se saživljava sa značenjima riječi i njihovim izražajnim vrijednostima.

Rečenica kao jedinica izraza zahtijeva posebnu pažnju. Rad na rječniku i sintagmama tek je jedan elemenat u razvijanju izraza. Rečenicu kao govorni izraz treba također promatrati u zavisnosti od doživljajno-spoznajnog procesa. Stanje uzbuđenosti traži ritmički ustreptalu rečenicu. Smireni i analitički govor ne trpi egzaltirane rečenice. Elipse imaju također svoju psihološku osnovu. Rečenični periodi otkrivaju osobu koja ima bogat raspon asocijacija i misli. Uočavanje i analiza svih mogućih tipova rečenica u njihovoj zavisnosti od doživljajno-spoznajnog momenta pomoći će učeniku u oblikovanju vlastitog izraza i otkriti mu složenost jezičnog mehanizma.

Smisao za skladnost, jasnoću i ljepotu izraza učenik će razvijati postepeno polazeći od lakših i jednostavnijih primjera prema težim i složenijim. Konačni cilj nastave pismenosti svodi se na razvijanje skladnog, jasnog, preciznog i odnjegovanog jezičnog izraza. Taj cilj može se postići samo sistematskim radom koji se temelji na određenim naučno-didaktičkim osnovama.

O PISANJU SLOŽENIH TOPONIMA (GEOGRAFSKIH IMENA)

Božidar Finka

Pravopisna odredba o pisanju toponima (geografskih imena) jasno propisuje da se u »geografskim imenima od više riječi pišu velikim početnim slovom samo prve riječi i, razumije se, riječi u nazivu koje su već same po

sebi vlastita imena« (Pravopis, § 13). Prema tome ako postoji teškoća u pisanju složenih toponima, ona je direktna posljedica teškoće što nije uvijek lako odrediti da li neka riječ u složenom toponimu jest ili nije vlastito ime. Pravopis je odredio kriterije po kojima se raspoznaju vlastita imena i zajedničke (opće) imenice, ali u praksi uvijek ima i »posebnih slučajeva«. Za pisanje ovoga članka dobio sam pobudu na osnovi jedne određene liste složenih toponima. U njoj je jedna ustanova, koja se bavi kartografiranjem Jadrana, nanizala veći broj složenih toponima za koje se njeni zainteresirani članovi nisu mogli odlučiti kako ih treba napisati. Zato će mi kao ilustrativni materijal pretežno poslužiti podaci s te liste. Problem o kojem je riječ od općeg je značenja i interesa pa ga treba potanje rasvijetliti.

Naoko postoje dvije vrste složenih toponima. U jednim su sastavni dijelovi toliko srasli da se više i ne osjećaju kao složeni. To su tzv. toponomastičke sraslice, npr. Podgora (sastavljeno od prijedlog *pod* i imeničke *gora*; vjerojatno je nekad bilo *pod goru* ili *pod gorom*). Slične su toponomastičke sraslice Zavala, Zagor(ic)a, Podvoda i dr. Iz primjera se vidi da se toponomastičkim sraslicama mogu smatrati samo oni složeni toponimi koji imaju oblik nominativa iako u svom sastavu imaju prijedlog koji u samostalnoj službi zahtijeva koji drugi padež. Tako složeni toponimi ili toponomastičke sraslice pišu se zajedno i uvijek velikim početnim slovom.

Pravi složeni toponomi mogu biti dvoosnovni, troosnovni i višeosnovni. Sastavljeni su tako da je svaki sastavni dio samostalna riječ, s pravilnom kongruencijom prema drugim dijelovima i svi se dijelovi pišu odvojeno. Ako je koji od njih vlastito ime, piše se velikim slovom, kao što se velikim slovom piše i prvi dio bez obzira kojoj vrsti riječi pripada. U novoj funkciji on grafički signalizira složeni toponim kao vlastito ime.

Složeni toponimi koji označuju veće i poznatije geografske objekte obično ne prave teškoće u pisanju jer je i prosječno pismen čovjek navikao kako se pišu. Vjerojatno će se malo tko dvoumiti kako treba napisati toponime Julijske Alpe ili Zagrebačka gora. U prvom je toponimu drugi dio vlastito ime planine pa se piše velikim početnim slovom, a u drugom je drugi dio zajednička (opća) imenica pa se piše malim početnim slovom. Teže je s pisanjem onih složenih toponima koji označuju male i nepoznate zemljišne čestice ili vode (mikrotoponime i mikrohidronime) koje možda treba prvi put zabilježiti ili unijeti na kartu. Teškoća je i s poznatijim toponimima kad je koji njihov dio zajednička (opća) imenica, ali se u toponomastici upotrebljava i kao vlastito ime. Koliki su morfonimi (riječi kojima se označava konfiguracija zemljišta, a u širem smislu geografski pojmovi uopće) u raznim našim krajevima postali vlastita imena?! Spomenut ću ih samo nekoliko: Vrelo (ime više naseljenih mjesta i često ime voda), Rijeka (ime grada), Rtina (ime sela i ime zemljišta), Poljica (ime sela i često ime zemljišta), Školjić (tuđica, ime otočića), Vrulje (ime sela i zem-

ljišta), Draga (ime zemljišta), Voda (ime vode), Brižina (ikav., ime brda), Jaruga (ime zemljišta), Vrh (ime brda), Dolac (ime sela i često ime zemljišta) itd. Svi spomenuti prvotni morfonimi vrše funkciju vlastitih imena pa se kao i »prva« vlastita imena pišu velikim početnim slovom. Kako međutim treba postupiti ako se koji od njih ili njima sličnih nađe u sastavu složenog toponima? Da li će tada vrijediti kriterij vlastitog imena ili zajedničke (opće) imenice? Kako će se, napokon, postupiti u onim slučajevima kad ni jezičnim stručnjacima nije na prvi pogled jasno u koju bi kategoriju imenica svrstali neki dio složenih toponima? To se obično događa u onim slučajevima kad riječ ne živi izvan toponomastičkog imena, a zatrla se svijest i o njenu porijeklu i o njenu prvotnom značenju. Odgovor na sva ta pitanja iziskuje analizu svakog posebnog slučaja. Kako se ipak svi »posebni slučajevi« ne mogu ni ovdje nabrojiti ni gdje drugdje registrirati, trebat će pokušati sve predvidljive slučajeve obuhvatiti u ograničenom broju određenijih uputa.

1. Postoje mjesta Vela Luka i Baška Voda. Kartografi su postavili pitanje, kako treba pisati nazive zaljeva i luka tih mjesta koji se jednako zovu kao i sama mjesta. Mislim da je ovdje odgovor jasan. Kad su u pitanju istozvučna imena mjesta i njihovih luka, teško je i praktički i teoretski praviti razliku kad je u iskazu sadržano ime mjesta, a kad njegove luke. Historijski uzeto, jednom je luka dala ime mjestu, jednom mjesto ime luci. U jednom i u drugom slučaju naziv uključuje oba pojma zajedno, ali tako da danas u oba slučaja ime mjesta produžava, prenosi i uvjetuje postojanje naziva. Zato nazive zaljeva i luka naseljenih mjesta koji nose ime tih mjesta ne treba smatrati posebnim nazivima pa ih i ne treba pisati drukčije nego sama mjesta. Zato ćemo napisati »Brod je stigao u Velu Luku« ili »Brod je stigao u Bašku Vodu« kao što ćemo napisati »Brod je stigao u Mali Lošinj«. Slučaj je dakle isti kao kad kažemo: »Brod je stigao u Makarsku«. Želimo li ipak naglasiti da je brod stigao u luku (zaljev), pomoći ćemo se odgovarajućim izvedenim pridjevima: makarska luka, velolučka luka, baškovodska luka i sl., ali treba naglasiti da te sintagme nisu toponimi pa se pišu malim slovom.

2. Na našem obalnom području postoji više toponima za koje se izgubila svijest i o njihovu podrijetlu i o njihovu značenju. Takvi su npr. toponimi Aba, Žakan (imena otočića), Makarac (ime morske uvale) i dr. No pored tih jednoosnovnih toponima postoje i složeni u kojima je drugi dio jedan od gornjih naziva, a prvi koja druga riječ, obično pridjev koji služi kao atribut uz drugi dio, koji je imenica. Da li u složenim toponimima drugi dio treba smatrati kao vlastito ime ili kao zajedničku (opću) imenicu? Da li će se npr. pisati Žutska Aba ili Žutska aba, pa Veli Žakan ili Veli žakan, Mali Makarac ili Mali makarac?

Historijski se može utvrditi da su sve tri imenice u spomenutim nazivima prvotno bile zajedničke (opće) imenice, da su podrijetlom iz drugoga jezika i da su u toponomastičke nazive ušle kao metafore. U našem jeziku sačuvane su do danas ili kao samostalni toponimi ili kao njihovi dijelovi. To znači da funkcioniraju kao vlastita imena. Prema tome vlastito je ime i piše se velikim slovom svaki naziv koji na terenu jedino postoji kao toponim ili dio toponima, bez obzira na njegovo podrijetlo i izvorno značenje. Zato u spomenutim i sličnim složenim toponimima treba i drugi dio pisati početnim velikim slovom: Žutska Aba, Veliki Žakan, Mali Makarac i sl.

3. Veliki je broj složenih toponima sastavljen od poimeničenih pridjeva uz koje stoji drugi pridjev kao atribut ili prijedlog kao pobliza oznaka smještaja toponima koji se imenuje takvom sintagmom. Ovdje je pitanje kako u takvim toponimima pisati poimeničene pridjeve kao drugi dio složenih toponima, da li npr. Mali Goli ili Mali goli (ime otočića), Velika Ljuta ili Velika ljuta (ime uvale), Pod Beli ili Pod beli (ime obalnog područja) i sl. Osim u složenim toponimima poimeničeni pridjevi služe i samostalno kao toponimi: Goli (ime otočića), Ljuta (ime uvale), Beli (ime mjesta), tj. oni su samostalno vlastita imena. Prema tome treba ih shvatiti kao vlastita imena i u sastavu složenih toponima. Zato spomenute toponime treba pisati: Mali Goli, Velika Ljuta, Pod Beli, a tako treba postupiti i u svim drugim sličnim slučajevima.

4. Mnogi toponimi označuju više istorodnih geografskih objekata pa imaju pluralni oblik, npr. Barjaci, Brioni ili Brijuni, Sestrice (imena skupine otočića) i sl. Ali u tim skupinama svaki geografski objekt (u ovom slučaju otočić) ima i svoje posebno ime. Ono se sastoji od singularnog oblika naziva koji u pluralu označuje skupinu i, najčešće, od pridjeva koji uz naziv ima službu atributa određujući neko karakteristično svojstvo toga naziva. Kako će se pisati nazivi u singularu koji su u pluralu vlastito ime skupine geografskih objekata ako su drugi dio složenog toponima? Da li će se npr. pisati Mali Barjak ili Mali barjak, pa Veli Brion — Brijun ili Veli brion — brijun, Donja Sestrica ili Donja sestrica i slično? Treba razmotriti što je u svakom pojedinom slučaju drugi dio toponima. U prvom i trećem primjeru riječi *barjak* i *sestrica* postoje i samostalno kao zajedničke (opće) imenice. One doduše u toponomastičkom nazivu imaju metaforičko značenje, ali takvih i sličnih metafora ima u toponomastici golem broj (npr. glavica, badanj, ždrijelo, usta, čelo i dr.). Zajedničke (opće) imenice upotrijebljene u toponomastici zadržavaju i dalje to svoje osnovno svojstvo, jedino se može smatrati da su mnoge od njih postale pravi morfonimi. A morfonimi su također zajedničke (opće) imenice. Prema tome u gornjim i sličnim složenim toponimima pluralni oblik kao vlastito ime ne određuje i singularni oblik kao vlastito ime. Zato treba pisati Mali

barjak, Donja sестrica i sl. U drugom primjeru imamo drukčiji slučaj, isti kakav je npr. Žutska Aba, opisan pod br. 2. Ni pluralni oblik Brioni — Brijuni ni singularni oblik Brion — Brijun ne egzistiraju izvan toponomastičkog naziva, tj. oba oblika funkcioniraju samo kao vlastito ime. Zato takve nazive i samostalno i u sastavu složenog toponima treba pisati velikim početnim slovom, dakle Veli Brion — Brijun i sl.

5. Postoje naseljena mjesta i drugi geografski objekti koji imaju određen naziv, ali ponekad se može pojaviti sumnja da li je naziv jednoosnovan ili složen, tj. da li neka riječ upotrijebljena u vezi s nazivom jest ili nije njegov sastavni dio. To se događa u slučajevima kad se drugom kojom riječi ili riječima želi izraziti neko posebno svojstvo toponima, najčešće smještaj, veličina, vrsta i tome slično. Uzmimo jednostavan primjer Hrvatska. Da se npr. pobliže odredi u kojem se dijelu Hrvatske što dogodilo ili kakvo je u kojem dijelu Hrvatske bilo određenoga dana vrijeme ili što slično tome, često se uz naziv Hrvatska upotrebljavaju odgovarajuće riječi (najčešće pridjevi) koje to pokazuju. Tako se govori *sjeverna, zapadna, južna, istočna* Hrvatska, *stara, nova* ili *mlada* Hrvatska, *visinska, nizinska* Hrvatska, *kontinentalna, primorska* Hrvatska itd. U ovom poznatom i jednostavnom primjeru svakome je jasno da nanizani pridjevi uz naziv Hrvatska nisu njegovi sastavni dijelovi i da se pišu malim početnim slovom. Što vrijedi za taj poznati primjer, mora vrijediti i za sve ostale, poznatije ili manje poznate. Ako npr. ne postoji selo Gornja Dračevica nego samo Dračevica, pridjevom se *gornja* može pobliže odrediti dio toga sela (u ovom slučaju gornji dio), ali time taj pridjev ne postaje sastavni dio toponima pa ga treba pisati malim slovom, npr.: U gornjoj Dračevici kuće su niske, a u donjoj visoke. Međutim, u nazivu Gornja Stubica oba su dijela sastavni dio toponima pa oba treba pisati velikim početnim slovom, kako propisuje Pravopis. Razumije se da će biti *južna* Gornja Stubica, a ne *Južna* Gornja Stubica jer ovdje pridjev *južna* nije sastavni dio naziva nego se njime samo izuzima jedan dio Gornje Stubice (u ovom slučaju južni dio).

6. Moguće je da pored svih navedenih slučajeva ima još koji što njima nije obuhvaćen, a možda također predstavlja pravopisni problem. Za takav slučaj neka posluži ova opća uputa: U primjerima gdje smo nesigurni da li drugi dio toponima jest ili nije vlastito ime, ako to nije naziv naseljenoga mjesta bolje se odlučiti na pisanje toga dijela malim nego velikim početnim slovom. Takav zaključak rezultira iz općeg načelnog propisa o pisanju složenih geografskih imena ako ne označuju naseljena mjesta da se u njima »pišu velikim početnim slovom samo prve riječi«, za razliku od općeg načelnog propisa o pisanju složenih naziva naseljenih mjesta gdje se svaki dio »piše velikim slovom«. Po toj bi se uputi pisalo npr. Gornji puh i Donji puh (imena otočića). Nije vjerojatno

da riječ *puh* u sastavu spomenutih složenih toponima ima veze s istozvučnim imenom životinje nego je vjerojatnije da ima oslonca u riječi propuh (pro-puh), ali oboje pokazuje da je riječ *puh* moguća kao zajednička (opća) imenica, što opravdava da se u sastavu složenog toponima, bez obzira na njeno podrijetlo i značenje, piše malim slovom, ako nije prvi dio složenog toponima.

7. Uz pretpostavku da su u prethodnim odsječcima obuhvaćeni i protumačeni svi sporni slučajevi kad se dijelovi složenih toponima dalje od prvoga mjesta pišu velikim početnim slovom, u svim ostalim složenim toponimima svi se dijelovi osim prvoga pišu malim početnim slovom. A takvih je toponima vjerojatno najveći broj.

O S V R T I

PRIOBALNI — ŠTO JE TO?

U posljednje se vrijeme zapaža u novinama sve češće pridjev priobalni: *Još manje je uputno da se u pojedinim turističkim mjestima rezerviraju najbolja i najljepša priobalna područja i predviđaju niske cijene samo da bi se stranci privukli na »njihov teren«*. — ... radi se o jadranskom priobalnom području. — ... prati razvoj priobalnog pojasa. — Tisa — izletišta stanovnika priobalnih gradova.

Taj je pridjev vrijedan pažnje već zbog toga što nije zabilježen ni u jednom našem rječniku. Ipak, zbog toga ne bi bilo potrebno čuđenje. Od veze *pri obali* i sufiksa *-ni* pridjev je normalno izveden. Ne bi smetalo ništa što dosad nije zabilježen ni jedan takav pridjev s tim sufiksom. Oni su jezična potencija pa ne smijemo biti protiv prvoga kad se javi, ako je njegova upotreba opravdana. Je li tako s pridjevom *priobalni*? Mislim da nije. Mjesto njega dosad se upotrebljavao pridjev *obalni*. I to sasvim uspješno. Naime, ne možemo dovesti u opoziciju pridjeve *obalni* i *priobalni* pa da veza s jednim znači jedno, a s drugim drugo. Javio se nov pridjev *prigradski*, ali on ima svoje puno opravdanje. Prvo, ne potiskuje ni jedan dosadašnji pridjev, drugo, opozicijska je razlika očita: *gradski saobraćaj* ≠ *prigradski saobraćaj*. Prva veza označava saobraćaj u gradu, a druga u gradskoj okolici.

Ali da posumnjam u opravdanost pridjeva priobalni, navelo me nešto drugo. U 7. godištu Jezika napisao je Lj. Jonke članak *Obalni ili pribrežni?* gdje kaže da je pribrežni suvišan rusizam pa valja upotrebljavati obalni. Priobalni ne spominje. On se javlja poslije toga. Nije li to preobraženi pridjev pribrežni? Tumačim to ovako: o obalnom se i pribrežnom nešto pisalo, znači: sumnjivi su. Bolje je upotrebljavati treći oblik. I pronađen je priobalni. Ta se pojava zapaža u jezičnoj praksi. Rečeno je da ne valja donešen, nego da treba donesen. I što se događa. Oba su oblika sumnjiva. U prvi plan izbija treći oblik: *donijet*. Ili drugi primjer. Pisano je, s pravom, da veznik *pošto* nije dobro upotrebljavati u uzročnom značenju. I opet se događa da su sumnjiva oba značenja, i vremensko i uzročno. Ima tekstova u kojima ćete uzalud tražiti veznik *pošto*. Sve nam to govori da za solidno jezično znanje nije dovoljno jezične pouke samo pročitati.

Stjepan Babić

POUKE O VELIKOM SLOVU U SITNICAMA JEZIKOSLOVNIM

Pisanje jezičnih pouka nije lak ni zahvalan posao. I odgovornost je velika jer su čitaoci najrazličitije naobrazbe, u većini skloni da sve prihvate kako je stručnjak